

1992 – En oversigt

Af Leo Kamstrup Olesen

Blandt årets mest markante begivenheder kan nævnes udgivelsen af den nye *bibel* og *alterbog* kort før advent. Hermed var der sat punktum for mange års arbejde. Ligeledes blev den sidste del af året præget af *menighedsrådsvalget* den 10. november. Det var ventet, at valgresultatet i *Voldhøj kirkedistrikt* i Struer ville føre til en afklaring af vandrekirkens fremtid. Men kort før jul tilspidsedes sagen mere end nogensinde. Præstesagen ved *Skt. Jakobs kirke* i København fandt også sin foreløbige afslutning.

Temperaturen på danskernes kirkegangsvaner fra 1985-1990/91 blev taget af den såkaldte DAWN-rapport (udkommet som bog af Søren Roulund-Nørgaard (red.) »Gør danerne kristne«). Resultatet er baseret på svar fra 1427 sogne. Ca. 94.000 mennesker går i kirke hver søndag, heraf udgør frikirkernes andel ca. 24.000. Faldet i gudstjenestedeltagerantallet i folkekirken har i perioden været på 1,2 pct. Stadigvæk er tæt ved 89 pct. af befolkningen medlemmer af folkekirken, mens kun 80,5 pct. af en årgang bliver døbt, men 93,2 pct. får en kirkelig begravelse. Søren Roulund-Nørgaard mener, at der med undersøgelsen »er rammet en pæl gennem mediernes evindelige påstande om, at der næsten ingen kommer i kirkerne, samt at de, der kommer der, er over 80 år.« (KD 25/9 og MV nr. 19).

Kort før efterårsferien udkom debatbogen: »Kirkens mund og mæle«, der lagde op til en storstilet debat om ændring af folkekirkens status med en folkevalgt synode, der skulle kunne udtale sig på folkekirkens vegne om dette og hint. Debatten kom dog aldrig rigtig i gang.

I fremstillingen bruges – især ved henvisninger – følgende forkortelser: *BeT*, Berlingske Tidende; *DKt*, Dansk Kirketidende; *IM*, Indre Mission; *IMT*, Indre Missions Tidende; *Jy-Po*, Jyllands-Posten; *KC*, Kirkeligt Centrum; *KD*, Kristeligt Dagblad; *KM*, kirkeminister(en) eller kirkeministeriet; *KS*, Kirkeligt Samfund; *LafM*, Landsforeningen af Menighedsrådsmedlemmer; *LM*, Luthersk Mission; *MrBl*, Menighedsrådenes Blad; *MV*, Missionsvennen; *Pol*, Politiken; *Prf*, Præsteforeningen; *PrfBl*, Præsteforeningens Blad. Årstal angives kun, hvor der ikke er tale om 1992. Årstal i parentes med sideangivelse henviser til tidligere årsoversigter og går på udgivelsesåret.

Om forholdet mellem stat og kirke – især folkekirkens økonomi

Den udeblevne diskussion af den ovennævnte bog betød dog ikke, at folkekirkens forhold til staten ikke blev debatteret livligt også i år. Som i fjor blev der fokuseret meget på folkekirkens økonomi, først og fremmest på baggrund af biskop Herluf Eriksens forslag om omlægning af folkekirkens økonomi (jvf. 1992,316ff.). I sin nytårshilsen til præsterne gav Prf's formand, sognepræst Kjeld Holm udtryk for, at det nok var muligt at spare lidt på nogle områder i folkekirken, hvor staten betaler udgifterne helt, for at få flere præster. Han foreslog blandt andet, at folkekirken fremover også skulle betale 60 pct også af bispernes løn og ikke som hidtil kun af præsternes løn. Den besparelse, som staten herved ville få, kunne så konverteres til præstestillinger. Provst Carl Trock finder, at det er en dårlig ide at bryde med det princip, at staten udreder hele bispelønnen, fordi denne ordning skyldes den kendsgerning, at bispetienden i forrige århundrede blev inddraget af staten (KD 22/4).

Først på sommeren havde den tidligere leder af De radikale Venstre, Niels Helveg Petersen, inviteret til drøftelse af behovet for ændring af Grundloven, herunder også en ændring af kirkeparagrafferne. Sidst i oktober havde Folketingets kirkeudvalg indbudt til en lukket høring om menighedsrådsarbejdet og kirkens økonomi.

Den store interesse for folkekirkens økonomi skyldes måske landskirkeskattens voldsomme stigning med 20 pct. for budgetåret 1993 (jvf. KM's gennemgang i KD 8/5) og det faktum, at der skulle være menighedsrådsvalg i årets løb.

Provst B. Østergaard Petersen hævder, at det er landskirkeskatten, der er den store synder i den kirkelige økonomi. Han beklager, at der ingen »lokal medindflydelse (er) på fastsættelsen og brugen af« den (KD 4/6). KM fandt det glædeligt, at han med ændringen af loven om kirkens økonomi fra og med budgetåret 1993 kan anvende op til 12 pct. af landskirkeskatten til udligning i kommuner med svagt beskatningsgrundlag (KD 7/9). Sidst på året kunne KD oplyse, at 20 af de 72 kommuner, som skulle have udligningsmidler i 1993 stik imod lovens hensigt havde valgt uændret skatteprocent eller valgt at sætte kirkeskatten op i 1993 (24/12).

Grundlovsseminar. Niels Helveg Petersen udtalte til KD før grundlovsseminaret på Hindsgavl, at han ville rejse spørgsmålet om en adskillelse af stat og kirke (KD 1/5). Hans partifælle Hanne Svensmark, der er formand for det udvalg, der skal udarbejde forslag til partiets nye kirkepolitik, var langt fra tilfreds med, at han rejste dette spørgsmål, for

det har overhovedet ikke været drøftet i partiet under udformningen af dokumentet, der i 18 punkter udmønter partiets kirkepolitik (KD 2/5).

Biskop Eriksen gentog sit tidligere fremsatte forslag om, at statens tilskud til folkekirken i form af præstelønninger fremover skulle gå til bygningsvedligeholdelse, og det fandt bred tilslutning på mødet (BeT 5/5, foredraget gengivet i sin helhed i DKt 149ff.). DKt's redaktør, provst Lars Holm, finder trods sympati for tanken, at en »virkeliggørelse vil rejse flere problemer, end det løser« (DKt 147). Ligeledes giver KS's formand, provst Finn Riber Jensen i en artikel i DKt udtryk for, at man efter hans mening »ikke kan ændre væsentligt på den økonomiske fordeling, uden at det får følger for strukturen« (197ff.).

Kristeligt Folkepartis folketingsmedlem, Knud Glønborg, foreslog, at alle skal betale kirkeskat mod, at de selv får lov til at bestemme, hvilket trossamfund, der skal nyde godt af deres bidrag. Direktør Laue Traberg Smidt mente, at folkekirken burde have en synode (KD 5/5). Sammesteds udtalte sognepræst Margrete Auken, at hendes eget menighedsråd (Frederiksberg sogn) rutter med pengene (BeT 5/5, KD 8/5).

Høring om folkekirken. Folketingets kirkeudvalg afholdt den 21/10 den nævnte høring om folkekirkens økonomi med indbudte repræsentanter for biskopper, ministre, præster, menighedsrådsmedlemmer, kommunalpolitikere og repræsentanter fra faglige organisationer. Derimod var de mange frivillige folkekirkelige organisationer ikke med, hvad formanden for udvalget, Birthe Rønn Hornbech begrundede med, at det er menighedsrådsarbejdet, der skal diskuteres (KD 30/9, jvf. KD 20/2). Det mellemkirkelige Råds formand, Britta Schall Holberg finder det besynderligt, at rådet ikke er inviteret med, al den stund at rådets medlemmer er valgt af menighedsrådene og midler til driften af rådet kommer fra folkekirkelige ligningsmidler (KD 6/10).

Forinden høringen slår KM Torben Rechendorff fast, at han ikke kan gå ind for den af biskop Eriksen foreslåede ændring af folkekirkens økonomi. »Staten skal holdes fast på sin forpligtelse til at støtte kirken på et rimeligt niveau. Og det er efter min mening lettere at gøre det, når der er tale om præsteløn og pension, end hvis der f.eks. var tale om bloktilskud til kirkerestaureringer og begravelsesvæsen.« Man skal ikke forvente, at kirken kan få yderligere midler stillet til rådighed, snarere ville det være ønskeligt, at »udgifterne i de kommende år viser en faldende tendens«, mener Rechendorff. Efter hans opfattelse vil der være muligheder for at finde besparelser på vikarkontoen. Stil hellere spørgsmålet: »hvad kan folkekirkemedlemmerne selv gøre (af det), som i dag udføres af funktionærer«. Eventuelle besparelser kan så bruges til nye initiativer, med nye lønudgifter (kronik i KD 17/10, jvf. hans tale på

LafM's årsmøde i MrBl 31ff., og i KD 13/6, jvf. endvidere hans tale på KS's årsmøde DKt 305ff.). Allerede på Danske Kirkedage i Odense havde han taget dette emne op. I KD fik hans tale overskriften: Funktionskirken har taget magten fra lægfolket (29/6, jvf. samme smst. 31/10, der er en replik til Egon Mortensen, formand for Foreningen af Præliminære Organister, KD 28/10).

Ved høringen udtalte LafM's formand, Flemming Kramp, at menighedsrådene savner det overordnede ansvar for deres økonomi. Han finder det forkert, at sparsommelige menighedsråd ikke selv får gavn af deres sparsommelighed. Desuden mener han, at provstiudvalgene må gøres mere repræsentative (KD 23/10). Poul Dam satte et stort spørgsmålstegn ved, om valg til provstiudvalgene foregår egentlig demokratisk ret mange steder (KD 22/10). Domprovst Karsten Nissen efterlyste en officiel lægmandsindflydelse på stiftsøvrighedens arbejde (KD 22/10). Den socialdemokratiske borgmester Benny Schwartz i Rudbjerg kommune på Lolland kunne ønske, at man kappede forbindelsen mellem kommunen og kirken, så kirken selv fik ansvaret for opkrævningen af kirkeskatten, hvorved det blev tydeliggjort, at det er kirken selv, der har det fulde ansvar for kirkeskattens størrelse (KD 23/10 og BeT 22/10).

Historikeren Torben Sverdrup, der også deltog i høringen, skrev i en kronik i KD samme dag, at man burde fjerne muligheden for aftalevalg ved menighedsrådsvalg. Ligeledes mente han ikke, at pointen i den megen debat om sognestrukturer var landsognets ringe størrelse, det har den rigtige størrelse. Derimod er det bystrukturen, der er forkert (21/10).

Folkekirkens struktur i København. I de første år af Ole Bertelsens bispetid var der en meget grundig drøftelse af kirkestrukturen i København. Årsagen var, at byen havde en meget anstrengt kirkelig økonomi, der frygtedes at blive katastrofal engang i firserne. KM nedsatte et udvalg med biskoppen som formand, der skulle finde frem til bespareelsesmuligheder. Udvalgets indstilling var bl.a. nedlæggelse af flere kirker, indførelse af filialkirker, sammenlægning af kordegnestillinger og nedlæggelse af flere præstestillinger (1980,259f.). Men på grund af voldsom protest fra bl.a. menighedsrådene, blev udvalgets indstilling trukket tilbage. Derimod foreslog man senere en udvidelse af arbejdsmulighederne (1981,182ff.; jvf. i øvrigt 1977,183f.; 1978,183f.; 1979,156f.). Nu godt ti år senere er den kirkelige økonomi igen særdeles anstrengt i København.

Et par dage før Københavns nye biskop, Erik Norman Svendsen, skal bispevises har BeT ryddet hele forsiden af sektion to med et stort billede

af Københavns domkirke med denne billedtekst: »næppe i farezonen« og med overskriften over hele forsiden: »Hvor skal lyset slukkes«. For det står igen ufatteligt dårligt til med den folkekirkelige økonomi i København. Det er ikke den nye biskops skyld, at han i indvielsesgave har fået en højst akut reparation af Vor Frelzers kirkes tårn og spir til ca. 48 mill. kr., en udgift, der skal ses i lyset af, at der på årsbasis totalt er afsat 53,8 mill. kr. til vedligeholdelse af de københavnske kirker. Derfor er spørgsmålet for den nye biskop og menighedsrådene, hvorledes der skaffes balance i økonomien. Skal én eller flere af de store og dyre citykirker med meget små sogne nedlægges. BeT's journalist, Bitten Friis skriver: »hvis der skal lukkes kirker i København – en sådan debat er danskerne slet ikke vant til – ventes diskussionen at blive langt voldsommere end den omkring skolelukninger«. Sammesteds anføres det, at KM Rechendorff ikke tror, at man kan undgå at se på kirkernes antal i København. Samme synspunkt kan man støde på andre steder i det københavnske kirkeliv, f.eks. hos nogle af stiftets præster, anfører journalisten (BeT 12/6).

Den kostbare reparation af Vor Frelzers kirke gav den nye biskop anledning til følgende kommentar ved det udvidede landemøde: »Vi er vist ved at nå sandhedens time i Københavns kirkeøkonomi, hvor selv en kirkeskatteøgning ikke kan sikre de historisk-monumentale citykirkers fortsatte vedligeholdelse«. Desuden nævner han, at en arbejdsgruppe af provster i 1987 udarbejdede et forslag til en udligningsordning for det storkøbenhavnske område i lighed med ordningen af kirkeskat mellem kommuner. Men KM har ikke villet se nødvendigheden af en sådan ordning. De økonomiske vanskeligheder får ham til at rejse spørgsmålet, om kirkeskatten forvaltes godt nok. De økonomiske vanskeligheder sammen med KM's krav om, at Københavns stift senest i 1995 skal begynde at bortskære 7,4 præstestillinger, har fået biskoppen til at anmode de ni Københavnske provster om at udarbejde en rapport om mulige strukturændringer i København. Det er hensigten, at den principielle del af denne rapport skal sendes ud til drøftelse i menighedsrådene – provstivis. Biskoppen oplyser, at provsternes principielle udgangspunkt er, at de enkelte sogne skal styrkes præstemæssigt, fremfor at bevare antallet af sogne. Provsterne finder, at tanken om bydels- eller flersognspastorater er smuk, men mere end vanskeligt at føre ud i livet. »Det eneste sikre synes at være, at det ikke vil være muligt af økonomiske grunde at bevare status quo i hovedstadens kirkeliv, ligesom det heller ikke forekommer hensigtsmæssigt rent arbejdsmæssigt«, anførte biskoppen (Årbog for Københavns stift 111f., jvf. KD 22/10).

Voldhøj vandrekirke i Struer

Siden Voldhøj kirkedistrikt – under stor modstand fra de socialdemokratiske menighedsrådsmedlemmer – blev udskilt fra Struer sogn og Voldhøj vandrekirke blev indviet 25/9-88, har den lille trækirke været et stridens æble (jvf. 1989,277f.). Ved menighedsrådsvalget i 1988 fik socialdemokraterne et så godt valg på at love at ville nedlægge Voldhøj kirke, at de fik absolut flertal i rådet, selv om der er tre præster, der vil bevare Voldhøj kirke. På trods af flertallets beslutning om at nedlægge kirken straks, ville KM Rechendorff ikke høre tale om at nedlægge kirken, førend lejemålet udløb i september 1993 (jvf. 1990,198f.).

Under debatten om lovforslaget om ændringer af loven om folkekirkens økonomi, udtalte den socialdemokratiske folketingsmand, Henning Nielsen fra Holstebro: »Det må være folkekirkens medlemmer, der bestemmer, om der skal opføres en ny kirke i et lokalområde. Derfor kan det ikke være rigtigt, at man vil gennemføre et kirkebyggeri imod flertallet. Vi har et eksempel fra Struer, hvor det endnu ikke er lykkedes at standse planerne om et kirkebyggeri, selv om det store flertal er imod det.« (Dagbladet 14/11-91). Han fik opbakning fra Fremskridtspartiets kirkepolitiske ordfører, Poul Nødgaard, der vidste, at der også er lokal modstand imod et kirkebyggeri i Ringsted. KM fandt det meget ulykkeligt, såfremt folketetinget eller KM skal blande sig i lokale anliggender om kirkebyggeri. Til Henning Nielsen sagde han, at Voldhøj kirke er blevet til ved en demokratisk beslutning, men problemet er opstået ved, at et senere menighedsrådsflertal har sagt nej til kirkebyggeriet. Socialdemokratiets kirkepolitiske ordfører, Tove Lindbo Larsen, er enig med KM og tilføjer, at man er bundet af den aftale, som menighedsrådet i sin tid indgik om leje af en vandrekirke, uanset at et menighedsrådsflertal i dag siger nej (KD 13/11-91). Dog skal det nævnes, at den socialdemokratiske gruppeformand i byrådet og viceborgmester i Struer, Leif Sørensen, siger, at »det virker som om, at tilhængerne af kirken ikke vil bøje sig for noget som helst. Ved to valg har der været flertal for at nedlægge Voldhøj sogn (sic – han mener: Voldhøj kirkedistrikt. Jeg har desværre selv i 1989,277 skrevet: sogn, hvilket er en fejl, som jeg beklager) og stoppe byggeplanerne. Og før den tid blev der gang på gang protesteret i Struer menighedsråd og der blev indsamlet underskrifter. Men tilhængerne ville have vandrekirken og de pressede den igennem kun seks uger, før de tabte stort ved valget i 1988.« (Dagbladet 21/11).

I foråret 1992 spurgte Henning Nielsen KM, hvordan mulighederne vil være for at få nedlagt Voldhøj kirkedistrikt efter menighedsrådsvalget den 10. november, såfremt et flertal i menighedsrådene i både Struer og Voldhøj går ind for det? Hertil svarer KM: »Jeg har tidligere givet

udtryk for, at spørgsmålet om nedlæggelse af Voldhøj kirkedistrikt ikke vil kunne blive aktuelt før afholdelse af et nyt menighedsrådsvalg. Hvis der (så) fremkommer et andragende fra de berørte menighedsråd om nedlæggelse af Voldhøj kirkedistrikt, vil sagen naturligvis blive vurderet påny.« (9/4).

I begge kirkedistrikter gik Socialdemokratiet til valg på at stoppe kirkebyggeriet og nedlægge Voldhøj kirke, fremgik det af en presseudtalelse fra opstillingsmødet. Ligeledes blev det oplyst, at kontrakten på leje af vandrekirken er opsagt med udløb den 23/9-93 (Dagbladet 4/6). Samtidigt gav nu afdøde sognepræst Hardy Christensen udtryk for, at der ikke vil blive bygget en ny kirke i Voldhøj med de tre præstestemmer imod de folkevalgtes ønske (Dagbladet 10/6).

I hele efteråret op til valget var den lokale avis »Dagbladet« fyldt med læserbreve fra grupper for og imod kirkebyggeriet med næsten injurierende beskyldninger mod det socialdemokratiske flertal for blandt andet at være kirkefjendske på grund af deres forslag om at spare vandrekirken bort (jvf. bl.a. Dagbladet 6/11).

En af de få, der slog til lyd for, at modstanden mod kirkebyggeri i almindelighed og mod Voldhøj i særdeleshed bør føre til selvransagelse, var tunghørepræst Jan Grønborg. »Det er alt for let at afvise byggemodstanderne ved at skyde dem dårlige motiver i skoene. Indtil andet er bevist, må vi stole på, at folk, der stiller op ved et menighedsrådsvalg, har et ærligt ønske om at ville fremme kirkens liv og vækst«. Han får en dårlig smag i munden, når han »i KD ser visse menighedsrådsmedlemmer hængt ud som modstandere af kirkeligt liv« »Det seneste menighedsrådsvalg viste en betydelig folkelig opbakning til modstanderne af kirkebyggeri bl.a. i Voldhøj«. Han mener, at store dele af befolkningen – ikke helt med urette – er »indignerede over, at folkekirken bruger så mange penge.« Ligesom andre steder i samfundet, bør man i kirken overveje, hvorledes man kan opnå bedre resultater uden et øget ressourceforbrug (KD 24/11).

Før valget var der tegn på, at der kunne opnås forlig om at bygge et menighedshus i stedet for en kirke, og kirkelistens spidskandidat håbede så, at der ville kunne holdes gudstjeneste i et sådant hus (Dagbladet 7/11; KD 9/11).

Valgresultatet blev ikke den store overraskelse. I Struer kirkedistrikt fik Socialdemokratiet 8 ud af 11 mandater med en stemmeprocent på 33,5 mod 44,7 i 1988. Alle de opstillede på den socialdemokratiske liste blev valgt. I Voldhøj mistede Socialdemokratiet 1 mandat og fik kun 6, mens kirkelisten erobrede 1 og fik i alt 3. Stemmeprocenten var også denne gang meget høj – 53,2. I 1988 var den dog væsentlig højere –

59,2 (Dagbladet 11/11). Stadigvæk syntes Socialdemokratiet at have et komfortabelt flertal, og den folkelige modstand mod kirkebyggeriet var fortsat meget bred. Og KD's overskrift lyder pessimistisk: »Ministeren kan ikke redde Voldhøj kirke«. Rechendorff henstiller til parterne at finde en »fornuftig løsning, som alle vil kunne bakke op om.« Det faktum, at flertallet har fået en lidt mindre opbakning og mindretallet en lidt større, bør føre til, at parterne forsøger at komme i dialog, siger KM. Kan det ikke lade sig gøre, og man står i den situation, at der for anden gang er et flertal, som ikke ønsker at forlænge kontrakten med kirkens ejer (Kirkefondet), »ja, så kan jeg jo ikke påtvinge et sogn en kirke« (KD 12/11).

Voldhøj kirkes skæbne syntes hermed at være beseglet, men i efteråret omkom den kirkebogsførende sognepræst Hardy Christensen ved en trafikulykke. Og straks efter valget kræver den socialdemokratiske viceborgmester i Struer, Leif Sørensen, der *ikke* er medlem af nogen af menighedsrådene, at pastor Christensens efterfølger skal aflægge det løfte at ville stemme for en nedlæggelse af Voldhøj kirke. Sagen er nemlig, at med tre præstestemmer i menighedsrådet vil et forslag om at nedlægge kirken få lige mange stemmer for og imod. Og efter de gældende regler vil forslaget så bortfalde (KD 17/11).

Kontorchef i KM, Carsten Dalgaard Jørgensen understreger imidlertid, at der ikke er nogen lovhjemmel til at aftvinge en præst et sådant løfte. Prf's formand, sognepræst Kjeld Holm, oplyser, at Prf vil drøfte Leif Sørensens krav i lyset af menighedsrådslovens par. 31, der fastslår, at en præst er uafhængig af menighedsrådet i sin embedsførelse (KD 17/11, jvf. Sørensens læserbrev i Dagbladet 24/11).

Sognepræst Martha Holst er enig i afdøde Hardy Christensens udtalelse om ikke at gennemføre et kirkebyggeri med præstestemmer, men når det drejer sig om at bevare vandrekirken, så er det et helt andet spørgsmål, udtaler hun. Den socialdemokratiske gruppeleder i menighedsrådet, Eigil Christensen oplyser, at man snarest efter det konstituerende møde – og endnu inden der er blevet ansat en tredje præst, vil fremkomme med et forslag om at nedlægge vandrekirken, og med den manglende præstestemme er forslaget sikret vedtagelse, fastslår han (KD 14/11). Senere slår han til lyd for, at formandens stemme skal være udslagsgivende i sagen om vandrekirken, såfremt det måtte blive nødvendigt. Det skal ske ved, at menighedsrådets forretningsorden ændres i så henseende, men en sådan ændring er der ikke lovhjemmel for, oplyser kontorchef Dalgaard Jørgensen (KD 21/11).

På Kirkefondets repræsentantskabsmøde sagde generalsekretær, pastor Mogens Miland, at Kirkefondet vil medvirke til, at Voldhøj vandre-

kirke »kan blive stående, om jeg så må sige, for enhver pris, dvs., at Kirkefondet vil være med til at bære udgifterne herfor om nødvendigt«. Dog gjorde Kirkefondets formand, skoleinspektør, C. J. Stoklund det klart, at »juridisk er vi forpligtet til at få fjernet kirkebygningen i Voldhøj, hvis der ikke bliver fundet en ordning.« På repræsentantskabsmødet lød der flere røster om at vedtage en resolution om Voldhøj, men det blev frarådet af biskop Johannes W. Jacobsen (KD 17/11, Nyt fra Kirkefondet nr. 1, 1993).

Midt under hele hurlumhejet blev der udtrykt stor forundring over, at der kun var syv ansøgere til den ledige stilling som kirkebogsførende sognepræst i Struer (KD 3/12).

Uden varsel konstituerede Biskop Georg S. Geil den 80-årige provst Anders Berthelsen i den ledige stilling. Han afviste, at der skulle være tale om en taktisk beslutning, derimod er der tale om en saglig afgørelse, idet der er ekstra brug for præster op til julen. Dog siger han: »Kirkelig matematik er ikke anderledes end verdslig matematik. Man har fra en side i menighedsrådet... ikke været bange for at bruge matematik. Så kan det heller ikke være forkert, at den, der er sat i stiftet som værner af enhver indviet kirke, også kan den lille tabel.« Han afviser, at der er tale om magtmisbrug, når en præsts stemme er med til at bevare en indviet kirke (KD 8/12). Menighedsrådsformanden i Voldhøj, Eigil Christensen finder, at det er utrolig dumt af biskoppen at provokere på den måde. Provst Berthelsen lægger ikke skjul på, at han vil bruge sin stemme til at sikre Voldhøj kirke (KD 9/12). Seminarielektor Verner Bruhn mener ikke, at de socialdemokratiske lokalpolitikere har været særlig heldige i denne sag, »men det var dog allermest uklogt af biskop Geil at foretage en taktisk manøvre med at konstituere en præst i det ledige embede«. Nu ender det »i et rent politisk magtspil«, mener han. »Hvis man ønsker folkevalgte råd, bliver man nødt til at respektere, at vælgerne sammensætter dem, som de gør. Det må både præster og biskop finde sig i« fastslår Bruhn (DKt 395).

Biskoppens udspil blev årsag til, at den socialdemokratiske folketingsmand Henning Nielsen nok en gang ville bringe spørgsmålet om præsters stemmeret i menighedsrådene op i folketinget. Han erkender, at »det er fuldt lovligt, det biskoppen gør, men jeg synes, det er uklogt, og var jeg kirkeminister, var han blevet uvenner med mig.« (KD 9/12). Uden at det egentlig har noget at gøre med Voldhøj-sagen, skriver KM Rechendorff, at ved en kommende revision af menighedsrådsloven bør man »afskaffe præsternes særstilling som fødte medlemmer med stemmeret« (kronik i KD 10/12). KM erkender, at han nok ville have taget det afsnit ud af sin kronik, såfremt han havde været bekendt med den

seneste udvikling i Voldhøj-sagen. For spørgsmålet om præsters stemmeret skal ikke afgøres på baggrund en konkret sag. Derimod skal hans forslag ses i sammenhæng med justeringer i menighedsrådsloven – bl.a. funktionærers valgbarhed – som han mener er nødvendige. Om biskop Geils initiativ siger KM. Geil »har handlet indenfor lovens rammer. Derfor kan man ikke kritisere hans beslutning, men når han selv siger, at han også har taget taktiske manøvrer i brug, så er jeg uenig med ham. Jeg synes, at alle parter i Voldhøj-sagen skal stoppe de taktiske manøvrer, og jeg har derfor med stor glæde noteret mig, at menighedsrådets formand nu taler om et kompromis.« (KD 11/12).

Det menighedsrådsmøde, som skulle behandle sagen om Voldhøj kirkes nedlæggelse, blev lidt af en farce. Formanden nægtede at godkende Berthelsens udnævnelse og dermed hans indtræden i menighedsrådet med den begrundelse, at der ikke stod nogen dato for hans tiltrædelse. Derfor talte formanden ikke hans stemme med, da der skulle stemmes om nedlæggelse af Voldhøj kirke, følgelig blev forslaget vedtaget med 6 stemmer mod 5. Men biskop og KM nægtede af godkende menighedsrådets afgørelse (Dagbladet 15/12; KD 16/12 og 17/12). Geil fandt, at flertallets optræden overfor Berthelsen var uartig. Bl.a. havde formanden sagt, at han var i tvivl om, hvorvidt det var lovligt at konstituere en 80-årig. Formanden erkendte, at kampen om Voldhøj kirkes fremtid nu nærmer sig direkte krig, men krigserklæringen er kommet fra biskoppen med sin utidige og utrolige konstituering (KD 17/12). Nu bliver det sværere, at finde en løsning på Voldhøj-sagen, mener menighedsrådets formand, Eigil Christensen. Selv om KD's leder opfordrer til, at man lægger stridsøksen, så er det vanskeligt at se, hvordan man opnår et kompromis, efter at biskoppen i den grad kastede grus i maskineriet. Lederen mener også, at de to synspunkter skal leve med hinanden frem til næste menighedsrådsvalg (17/12).

Hvorledes, det skal gå Voldhøj kirke, er uafklaret i skrivende stund. Men fakta er, at lejekontrakten er opsagt pr. 23/9-93, og flertallet har kun udarbejdet et – ganske vist ikke af provstiudvalget godkendt – budget til denne dato, dog med afviklingsudgifter. En ting er sikker. Det sidste ord om Voldhøj kirke er hverken sagt eller skrevet.

Skt. Jakobs kirke i København

De tjenstlige pålæg fra Biskop Ole Bertelsen til sognepræst H. C. Christensen (jvf 1988,221f. og 1990,174ff.) om at ophøre med sin specielle liturgi, fulgte han efter menighedsrådets og biskoppens mening ikke til fulde, derfor indberettede biskoppen ham påny i begyndelsen af 1991

til KM. Dette førte til, at KM stillede ham tre spørgsmål angående faktiske forhold ved hans gudstjenester. Forhold, som KM mener, har karakter af tjenesteforsømmelser. Ministeriet understreger, at det ikke er præstens »eventuelle teologiske bevæggrunde«, man er interesseret i. Det, man ønsker, er hans kommentarer til brugen af Dansk Messebog og hans gudstjenstlige adfærd den 12/5, 26/5 og 26/6 – alle 1991. Præsten udtaler, at han mener, at biskop Bertelsens tidligere tilladelse til en forsøgsordning også må være bindende for et senere menighedsråd. I øvrigt mener han, at der må tages hensyn til mindretallet i sognets menighedsråd. Kontorchef i KM, Steffen Brunés oplyser, at sagens udgang kan blive alt fra yderligere pålæg, til afskedigelse – alt efter præstens svar til KM (KD 26/9-91, jvf. KMs redegørelse for sagen i KD 30/9). Præsten påstår, at han er i vildrede med, hvori hans tjenesteforsøelser består, og han mener ikke, at KM udtrykker sig præcist i sin skrivelse til ham (KD 28/10-91).

Indberetningen førte til, at 15 navngivne præster i København – både højkirkelige og andre – også kvindelige – gav udtryk for støtte til pastor Christensen (KD 10/10-91). Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse gav i en skrivelse, som blev sendt til alle biskopper, udtryk for, at tjenstlige pålæg må have klare teologiske grunde. Og formanden, sognepræst lic. theol. Jørgen Glenthøj tilføjer, at »sanktioner mod præster eller menighedsmindretal uden sådanne gyldige og klare teologiske grunde er at betegne som overgreb.« (KD 28/10-91). Formanden for menighedsrådet, chefredaktør Aage Deleuran, betragter ikke sagen som et teologisk spørgsmål, men som en pligt for præsten til at følge påbudene, uanset om han er enig i dem eller ej (KD 31/11-91).

KM traf den afgørelse, at en dommerundersøgelse skulle afgøre, hvorvidt præsten havde efterlevet de tjenstlige påbud eller ej. Afgørelsen blev truffet på baggrund af, at pastor Christensen drog provst Claus Harms og den fungerende biskops – domprovst Arne Bugge – uvildighed i tvivl. Prf's formand er tilfreds med dommerundersøgelsen, men tilføjer, »at der ikke bliver tale om at undersøge de teologiske aspekter i sagen, kun de juridiske« (KD 9/11-91).

Denne udvikling førte til, at der kom en støtteerklæring fra yderligere 44 præster fra hele landet, som fandt det »ganske horribelt, hvis de klager, der bliver ført frem mod H. C. Christensen, fører til hans afskedigelse« (KD 20/11-91).

Midt i december måned 1991 udpegede Østre Landsrets præsident dommer Arne Lyngesen fra Københavns Byret til at forestå den tjenstlige undersøgelse (KD 14/12-91). Undersøgelsesretten holdt sit første møde den 17. marts. Der var mellem parterne enighed om, at møderne

skulle holdes for lukkede døre (KD 20/2). Der blev planlagt 15 møder. Der skulle afholdes en række vidner, bl.a. biskoppen og provst Harms (KD 18/3).

Da de oprindeligt planlagte retsmøder var afsluttet, fremsatte pastor Christensen en erklæring om, at han ville indstille sine ekstraordinære gudstjenester. I erklæringen, som han oplæste ved søndagens gudstjeneste, siger han: »Af grunde, som det ikke er mig tilladt at nævne i en offentlig forsamling, er det ikke længere tilladt mig sammen med menigheden i frihed at udforme ekstraordinære nadvergudstjenester.« (KD 19/5). Til BeT udtaler han, at ophøret er en konsekvens af noget, som er foregået i byretten (19/5).

Denne udgang af dommerundersøgelsen var et fingerpeg om resultatet af undersøgelsen. Midt i august blev dommerens beretning sendt til KM (KD 13/8). Den 2/9 meddelte KM så i en pressemeddelelse, at han er indstillet på at afskedige præsten efter tjenestemandslovens paragraf 24, men den begrundelse, at præsten har overtrådt fem af biskop Ole Bertelsens otte påbud. Den kraftige sanktion skal ses på baggrund af den iredesættelse fra 1987 for at have overtrådt pålæg fra 1986, udtaler KM Rechendorff (KD 3/9, jvf. 1988,221f.).

Præstehøjskolens rektor, Niels Thomsen, opfatter afskedigelsen som et overgreb på en præst. De fem pålæg fra Ole Bertelsen kalder han »bagatelagtige«. Han finder det »ubegribeligt, at denne overtrædelse kan føre til afskedigelse«. I sin kritik anfører han, at det tilmed sker uden teologisk begrundelse, men udelukkende ud fra en rigoristisk overholdelse af gældende regler i menighedsrådsloven. Og så har præsten »endda erklæret, at han er villig til at tage påbudene på sig og kan leve med dem, selv om han ikke er enig i dem.« »Hvis KM's afgørelse kommer til at stå ved magt, repræsenterer den en forskydning i frihedssynet i Den danske Folkekirke«, mener Thomsen (KD 3/9).

Under overskriften: »Det er for ringe« fastslår KD's leder, at grundlaget skal være i orden, såfremt H. C. Christensen skal afskediges. »Så må sagen føres som en læresag.« For i denne sag »forekommer det, at de teologiske problemer og deres konsekvenser er den egentlige sag. Og i hvert fald langt den alvorligste.« (3/9).

At pastor Christensens egen »menighed« støttede ham, undrer ikke (KD 3/9). Formanden for Fælleskabet Kirkelig Fornyelse – som pastor Christensen er medlem af – sognepræst Poul Exner er bestyrtet over konsekvensen af den tjenstlige undersøgelse (KD 3/9).

Biskop Erik Norman Svendsen udtalte: »Nu da jeg kender KM's indstilling, har jeg som pastor H. C. Christensens biskop aftalt en personlig samtale med ham.« Og da præstens faglige organisation (Prf) har fået

14 dage til at fremkomme med eventuelle indsigelser, betragter han derfor heller ikke sin samtale med KM for afsluttet, udtaler (KD 3/9).

Menighedsrådets formand siger, at han ikke har ønsket, at det skulle ende med en afskedigelse. Men præsten har selv valgt denne udgang. »Det kunne have været løst på anden vis for år tilbage. Jeg håbede oprindeligt, at han ville rette sig efter biskoppens påbud« (BeT 3/9)

Prf sendte et brev til alle biskopperne, hvori man udtrykte forundring over, at KM udelukkende betragtede sagen som et spørgsmål om tjenesteforhold, hvormed man ser helt bort fra den mindretalsbeskyttelse og frihed, som er hævdunden i folkekirken. Men Prf erkender, at pastor Christensen har overtrådt en række påbud givet af biskop Ole Bertelsen, men man anerkender ikke, at det er udtryk for sagens helhed. Biskopperne anmodes om at overveje at foreslå KM en ændring af menighedsrådslovens paragraf 29, stk. 3, der handler om, at en præst skal have menighedsrådets tilslutning til at foretage mindre ændringer af liturgien ved de faste gudstjenester. Her ønsker Prf indføjnet, at et menighedsråds afgørelse kan indankes til biskoppen, der så i sin afgørelse skal tage hensyn til et mindretal i pastoratet (KD 7/9). Ifølge biskop Olav C. Lindegaard drøftede man ikke officielt Skt. Jakobsagen på bispemødet den 8/9 (BeT 9/9). Poul Dam anfører, at man i denne sag »i for høj grad ser på personen og hans embedsførelse, og i for ringe grad har øje for de mangler ved vort folkekirkelige system, der muliggør, at en sådan sag kan opstå. På den ene side har vi regler, der gør det nogenlunde let for et mindretal i et menighedsråd i et sogn med to eller flere præster at få ansat en præst efter mindretallets ønske. På den anden side kan flertallet til enhver tid – med loven i hånden – forhindre mindretallet og dets præst i at gennemføre de ændringer i liturgien, som man ønsker, og som kan accepteres i andre sogne. Selv når der bliver tale om at vælge mellem forskellige autoriserede ritualer, kan flertallet i et menighedsråd majorisere mindretallet« (KD 26/9).

Prf indstiller til KM, at han stiller afskedigelsessagen i bero for at give »Københavns nye biskop mulighed for at afklare sagens læremæssige indhold og derved skabe den fornødne frihed og arbejdsro for såvel præst som menighed.« Endvidere finder Prf, at dommerundersøgelsens blotlæggelse af forholdsvis små forhold viser, at en afskedigelse er helt ude af proportion med overtrædelserne. Til dette udtaler KM med en henvisning til det meget langvarige arbejde med en ny højmesseliturgi: »Hvis Prf derefter skulle mene, at så er en overtrædelse af disse ritualer samt egentlige lovovertrædelser, småting, så bliver det vanskeligt at forvalte den nugældende folkekirkeordning« (KD 8/9, jvf. BeT 9/9).

Det første tegn på, at der var en løsning på vej, kom, da biskop Erik

Norman Svendsen offentliggjorde en skrivelse, som han havde sendt til KM. Han skrev: »Jeg agter ikke at gå ind i spørgsmålet om legaliteten af min forgængers påbud... Som pastor H. C. Christensens biskop ønsker jeg, at sagen foreløbig stilles i bero med henblik på, at der gives mig lejlighed til at føre samtaler med ham om hans overholdelse af de for folkekirken gældende ritualer og forskrifter, herunder de læremæssige og forkyndelsesmæssige aspekter af sagen samt om hans overtrædelse af menighedsrådslovens paragraf 29.« Hertil siger KM, at sagen ikke stilles i bero på den måde, at det berammede møde med Prf aflyses. Efter dette møde vil han overveje sagen og herunder biskoppens henvendelse påny (KD og BeT 10/9). KDs leder mener, at det er godt, at »Erik Norman Svendsen griber ind netop som biskop. Det er hans embedspligt. En pligt, som et verdsligt politisk organ, KM, hverken kan overtage eller fratage biskoppen. Det synes også at være holdningen hos (hans) ni kolleger i de øvrige stifter, selv om de i traditionel respekt for stiftsgrænserne ikke vil udtale sig offentligt derom« (11/9). Derimod skriver Fyens Stiftstidendes chefredaktør, Bent A. Koch, i en leder om Norman Svendsens indgriben: »Sjældent har man set en så utidig og illoyal optræden« (ref. i KD 12/9, jvf. hans kommentar i KD 23/9).

Der kom støtteaktioner til pastor Christensen fra mange sider. En gruppe på 87 præster – hovedsagelig høj Kirkelige eller missionske – udsendte efter en nadvergudstjeneste i Skt. Jakobs kirke en appel til KM om at lade biskoppen gå ind i sagen (KD 9/10, 15/9 og 19/9). Sognepræst Erik Bock skriver, at biskoppen har sine præster med sig (KD 18/9). At denne udtalelse ikke er uden en vis bund i virkeligheden ses af, at sognepræst, dr. theol. Jesper Høgenhaven fastslår, at »de kirkelige myndigheder befinder sig på tynd is i denne sag, (fordi) biskoppen i første omgang har godkendt en afvigende gudstjenesteordning.« Han mener, at dette forhold har medvirket til at bringe forvirring i samarbejdsrelationerne mellem præst og menighedsråd (BeT 11/9). Det samme er de høj Kirkelige præsters konventer i Jylland og København inde på, idet de anklager biskop Bertelsen for magtfordrejning, når han tilbagekalder sin tilladelse til en liturgi, som han har tilladt i fire år (KD 11/9). På Kirkeligt Forbunds årsmøde siger formanden, sognepræst Vagn Laursen, at det heldigvis er således, at næsten ingen præster følger ritualbogen helt. Men han gav dog udtryk for, at præsten sikkert har »drevet det for vidt«, ligesom han mener, at menighedsrådet sikkert har reageret for voldsomt, og at biskoppen også har fumlet i det (KD 11/9). Formanden for KS, provst Finn Riber Jensen, skriver, at »ingen kan være mere uenig med H. C. Christensen om kirke og gudstjeneste end jeg... Men jeg vil gerne forsvare folkekirkeordningen, og jeg er bange

for, at den kan blive slemt belastet af denne sag, hvis der ikke vises besindighed. Folkekirkeordningen bygger på, at der er balance mellem jura og teologi«. Bliver denne sag afgjort alene ud fra jura med afskedigelse til følge, mener han, at det vil være vand på deres mølle, »der gerne vil af med folkekirken, fordi de synes, den er for meget stat og for lidt kirke! Det martyrium bør de ikke kunne sole sig i! KM kan naturligvis ikke gøre for, at der har været klumret med den teologiske side af sagen. Men han har dog mulighed for den skønsomhed og langmodighed, som ikke vælger den hårdeste straf« (KD 22/9). Redaktøren af DKt, provst Lars Holm benytter sagen til et angreb på den manglende sognebevidsthed i København, hvor kirkelivet i vid udstrækning fungerer efter »smagskriterier«, hvor »man går efter den prædikant, man har lyst til at høre i dag eller den, der i det hele taget tiltaler en mest«. Men alligevel finder han, at det ville »være overordentligt uheldigt, ja... foruroligende for den folkekirkelige fremtid, hvis en præst på grund af gudstjenstlig praksis bliver afskediget af ministeren imod sin biskops ønske. Sker det, så må det være helt tydeligt, at kirkens «indre anliggende» er ophævet som det rum, hvor den indre kirkelige frihed og selvstændighed findes« (DKt 287, jvf. KD 25/9). Byrettens undersøgelsesresultat må have sine konsekvenser, og KM må give præsten en alvorlig irettesættelse, mener pastor Poul Honoré. »Men lad os holde os fra afskedigelsen. Der er hverken i teorien eller i praksis baggrund for den«, skriver han (KD 16/9). IMs formand, sognepræst K. Lindhardt Jensen anfører, at der »i mange kirker forekommer afvigelser fra ritualerne, uden at disse er godkendte. Det skal ikke forsvares. Men omfang og karakter af disse må være afgørende. En del præster har med deres biskoppers vidende og godkendelse brugt samme liturgiske elementer, som H. C. Christensen. Derfor virker det helt ude af proportion at køre en afskedigelsessag på grund af manglende overholdelse af tjenstlige pålæg, som forekommer bagatelagtige« (KD 26/9).

Sagens udvikling blev i allerhøjeste grad usædvanlig ved, at biskop Norman Svendsen på et møde med H. C. Christensen ikke bare fik ham til at love, at han for fremtiden vil overholde gældende bestemmelser for gudstjenesten, men han fik ham også til at underskrive følgende erklæring: »Undertegnede pastor H. C. Christensen skal hermed overfor biskoppen bekræfte, at jeg for de faste gudstjenesters vedkommende vil rette mig efter den gældende gudstjenesteordning samt overholde paragraf 29 i Lov om Menighedsråd. Og at jeg for de *ikke faste gudstjenesters vedkommende ikke vil gå udenfor de rammer, som biskopperne i det kommende alterbogstillæg afstikker* (fremhævet af forf.), hvis forudsætning er, at også disse gudstjenester holdes inden for den evange-

lisk-lutherske bekendelse«. Det må have været vanskeligt for ham, at skrive under på den sidste del, for efter den nye alterbog skal bl.a. nadveren ved disse gudstjenester gennemføres med ordlyden af en af de af biskopperne godkendte ritualer, hvilket betyder, at han skrev under på, at han aldrig mere vil bruge sit meget omstridte nadverritual (jvf. 1990, 174ff.).

KDs lederkommentar hertil er, at det endnu engang er afsløret, »hvor vanskeligt et område både demokratiet og autoriteterne bevæger sig på, når det drejer sig om spændingsfeltet mellem jura og teologi.« Endvidere gør bladet opmærksom på, at man i denne sag har fulgt den tradition, der har præget folkekirken i hele dette århundrede, at undgå at rejse læresager. Og bladet formoder, at det også er på grund af denne tradition, at de fleste protester først kom efter KMs meddelelse om, at han ville afskedige præsten. En protest der kom »bl.a. fra biskopperne (mig bekendt har de ikke offentligt udtalt noget om sagen), der tilsyneladende indtil denne meddelelse ikke har følt, at det kirkelige embede var på kollisionskurs med den statslige kirkeledelse. Det har næppe heller strejft KM, som jo dog fulgte pastor H. C. Christensens egen biskop (hvor ved KD det fra? Udtalelsen må bygge på ikke offentliggjorte kilder eller gætteri, da biskop Bertelsen mig bekendt ikke offentligt har udtalt sig om forholdet). Derfor er det ikke betryggende, hvis sagens endelige udfald skal være afhængig af, at der er kommet en ny biskop i København. KM står ganske vist nu med en ny (sic) indstilling fra (biskoppen) som anledning til at opgive afskedigelsen. Det vil skabe øjeblikkelig ro, men efterlade folkekirken med et uløst problem« (29/9). Det må dog bemærkes, at KDs redaktør Jens Ravn-Olesen i en senere analyse skriver: »Det er således hverken biskop Ole Bertelsen eller tjenestemandsdømstolen, der har anmodet om afsked« (KD 4/10).

Biskop Norman Svendsens indstilling førte til, at KM opgav den bebudede afskedigelse og nøjedes med at tildele pastor Christensen en alvorlig irettesættelse og en bøde på en halv måneds løn. KM udtalte: »Jeg mener stadig det samme som den 2/9,.. Men jeg må konstatere, at de to biskopper, der er mine teologiske konsulenter, siger noget forskelligt.« (KD 30/9). Denne påstand gentager Ravn-Olesen i sin ovennævnte analyse (KD 4/10). MVs redaktør, Birger Reuss Schmidt udtaler sig i samme retning: »Erik Norman Svendsen har i hele sagsforløbet søgt at undgå en afskedigelse af H. C. Christensen i modsætning til sin forgænger på posten Ole Bertelsen, der startede sagen« (MV nr. 19). Da offentligheden ikke har kendskab til kilderne til de ovennævnte udtalelser, er man for nærværende unddraget en bedømmelse af forholdet.

KM Rechendorff udtaler, at sagen efter hans opfattelse har efterladt

nogle uløste problemer om forholdet mellem KM som ansættende myndighed og biskopperne. Han vil tage initiativ til en sådan drøftelse mellem ham og biskopperne ved deres næste samråd, siger han (KD 30/9). KDs leder er tilfreds med dette initiativ fra KMs side (30/9).

Biskop Herluf Eriksen kommenterede sagen ved et møde på Mors. Han gav udtryk for, at sagen havde haft til følge, at forholdet mellem kirke og stat har været betændt. »Vi havde fået kirkekamp i Danmark, hvis den højkirkelige præst var blevet afskediget, fordi en afskedigelse ville være statsmagtens ensidige indgriben i den folkekirkelige frihed« (KD 7/10). Det får KM til at replicere: »Det er helt ude af proportion at tale om kirkekamp i forbindelse med denne sag«. Han mener, at biskop Eriksen udtaler sig som om, det er KM, der har fundet på sagen om den højkirkelige præst. »Biskop Ole Bertelsen skønnede, at H. C. Christensens (gudstjenstlige) adfærd ikke var i orden. Det var baggrunden for den tjenstlige undersøgelse, som for mig pegede på, at den rigtige sanktion måtte være afsked, men jeg blev bragt i den situation, at den nye biskop vurderer præstens adfærd mindre alvorligt end hans forgænger. Det kom pastor Christensen til gode«, fastholder KM (8/10).

Uden at bruge ordet frikendt, skriver sognepræst Claus Oldenburg, at der i præstekredse er »en udbredt forundring over, at pastor H. C. Christensen ikke blev afskediget. Også blandt kolleger, som støttede ham.« Det betyder, at der i præstekredse breder sig den opfattelse, at nu er der frit slag, hvilket betyder at præsternes frihed truer folkekirken (BeT 21/10).

Formanden for Skt. Jakobs menighedsråd, chefredaktør Aage Deleuran, udtaler, at menighedsrådet undrer sig over, at en tjenestemand kan slippe godt fra at sidde så mange påbud overhørig. Var det sket f.eks. i gymnasiet, ville vedkommende være blevet fyret på gråt papir. »Men nu fik vi altså en ny biskop, som mener, at tiden skal nul-stilles med hans egen tiltrædelse i embedet... Hvor er spørgsmålet om sognets tarv blevet af i hele dette hektiske forsøg på at beskytte en præst?« (KD 10/10). Biskop Norman Svendsen afviser på det skarpeste, at tiden er nul-stillet, der er bestemt ikke tale om en frifindelse af præsten. »Det blev som bekendt til tjenstemandslovens næststrengeste sanktion omfattende bøde og irettesættelse. Det blev samtidig understreget, at såfremt præstens embedsførelse på ny giver anledning til berettiget klage, kan det få de alvorligste konsekvenser for præstens forbliven i stillingen«. Og med den erklæring om at overholde paragraf 29 i menighedsrådsloven, som H. C. Christensen underskrev, »er der i høj grad tænkt på sognets tarv«, understreger biskoppen (KD 15/10).

Under overskriften: »En folkekirkelig Tamil-sag?« skriver Jørgen

Glenthøj i en meget lang artikel, at den tjenstlige undersøgelse mod pastor H. C. Christensen er ført under falsk flag og med procedurefejl. Da hans artikel øjensynligt i væsentligt grad bygger på ikke offentliggjort materiale, som offentligheden ikke umiddelbart kan få adgang til, kan det være vanskeligt at forholde sig til, hvad han skriver. Det skal dog nævnes, at han hævder, at KM undervejs indsnævrede forhørslederens kommissorium, således at pålæggenes *begrundelse og legalitet* ikke skulle medinddrages i undersøgelsen. »Men med lærespørgsmålet inddraget ville præsten sandsynligvis (være blevet) frikendt«, skriver Glenthøj. Han slutter med at hævde, at nu kan pastor Christensen »ved ikke ordinære gudstjenester stort set frit gøre, hvad var ham forbudt, men han har fortsat et retskrav på en undersøgelse af retmæssigheden i straffen uden retsgrundlag: en læreprøvelse. *Bøden var ulovlig!*« (Information 1/3-93, jvf. sognepræst Bjørn Hansen i Reformatio 1993,33ff.). Pastor Johannes Hortsmann synes at være enig med ham, idet han skriver, at man i denne sag har søgt »at vride noget, som kunne synes at måtte give anledning til en læresag, om til at være en sag om tjenestemandssulydighed, som kan staffes med en pengebøde« (Tidehverv 188ff.).

Menighedsrådene og menighedsrådsvalget

KM Torben Rechendorff gjorde i årets løb meget for at skabe større interesse for menighedsrådenes arbejde. Der kom revisioner af flere love i relation til menighedsrådene.

En revision af »lov om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde« (revision af lov nr. 268 af 22/5-86, ændret ved lov nr. 287 af 29/4-92) var noget af en revolution vedrørende vedligeholdelsen af kirkebygninger og inventar, der var under 100 år gammelt. Ligeledes skal menighedsrådene heller ikke længere søge om godkendelse til anskaffelse af løse kunstgenstande til kirker.

Fra den 1/6-92 skal menighedsråd derfor kun i meget få tilfælde have tilladelse af andre kirkelige myndigheder til at foretage renoveringer, når der er budgetmæssig dækning for arbejdets gennemførelse. KM's bekendtgørelse nr. 527 af 19/6-92 blev senere på året fulgt op af en meget detaljeret vejledning med titlen: Kirker og kirkegårde. KM gjorde meget ud af, at her fik menighedsrådene tillagt væsentlig større kompetence på hele det bygningsmæssige område (jvf. hans tale på LafM's årsmøde, gengivet MrBl 9,31ff, især 34, jvf. også hans tale på KS's årsmøde, gengivet i DKt 305ff., især 306f.).

At bl.a. biskopperne ikke var udeelt begejstrede for decentraliseringen af bygningsvedligeholdelsen, kan man se af forskellige bemærkninger i

stiftsårhbøgerne. Biskop Geil skriver: »Mere kompetence betyder selv-sagt også større ansvar«. Han gør endvidere opmærksom på, at hidtil har det været en »*pligt*« at høre stiftets konsulenter førend renoveringer blev sat i værk, nu er det kun en »*ret*« som menighedsrådene kan gøre brug af. Han håber, at menighedsrådene i vid udstrækning vil gøre brug af rådgivende udtalelser fra provst og biskop eller provstiudvalg og stiftsøvrighed, førend de beslutter sig for konkrete projekter (Viborg Stifts Årbog 42f.; jvf. biskop Lindegaard i Haderslev Stiftsbog 100). Biskop Norman Svendsen finder, at »der er grund til at minde om, at kompetence og sagkundskab ikke nødvendigvis altid følges ad« (Årbog for Københavns Stift 114). Biskop Græsholt ligger på linje med Norman Svendsen. Nu da loven er vedtaget, mener Græsholt, at hans egen mening sådan set er uinteressant. »Men derimod er menighedsrådenes forvaltning af det nye ansvarsområde meget vigtigt«. Han slår til lyd for, at »det er meget vigtigt at vide, hvad man ikke ved« (Lolland-Falsters Stiftsbog 80). Også Nationalmuseet gav udtryk for frygt for forringelse af kirkernes kulturværdier, såfremt menighedsrådene alene skal forvalte dem (KD 18/3).

Ligeledes blev der også foretaget en revision af økonomiloven (lov nr. 286 af 29/4-92). Den væsentligste ændring heri i forhold til tidligere er, at KM nu kan bruge op til 12 pct. af provenuet – tidligere 6 pct. – af landskirkeskatten til at udjævne de meget store forskelle i de kommunale kirkeskatteprocenter (jvf. de to førnævnte taler af KM).

I året løb så en helt ny kirkelig lov dagens lys, nemlig »Lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager«, den havde som konsekvens, at provsteretten blev ophævet. Fremover skal læresager mod præster og provster rejses for præsteretten, der består af en dommer ved byretten med sagkyndig bistand af to teologer. En læresag kan rejses både af biskoppen og KM. KM skal rejse en læresag mod en præst, såfremt biskoppen anmoder om det. En læresag mod en biskop kan rejses af KM for bisperetten, der består af en landsdommer samt de i anciennitet to ældste biskopper (KD 24/1, JyPo 29/4). Biskop Herluf Eriksen finder, at det er et godt forslag, som – vedtaget – vil slutte debatten om kollats (KD 1/2, jvf. 1991, 193ff.). Endvidere anfører han, at loven er en af de mest betydningsfulde kirkelige love, der er kommet i dette århundrede (Århus stift 97). Prf's sekretariatschef, cand. jur. Asger Gewecke skriver: »Om det nye instrument så er det rette til løsning af de meget følsomme sager må tiden vise« (PrfBl 441ff.).

Et andet væsentligt emne i året løb var menighedsrådenes udnyttelse eller manglende udnyttelse af de nye muligheder for samarbejde mellem menighedsråd i menighedsrådslovens kap. 9A. I årets løb udsendte

KM en vejledning med titlen: Frihed til nye initiativer, der netop handler om mulighederne i de nye bestemmelser i kap. 9A.

I en kronik i KD (13/5) skriver provst Carsten Johansen begejstret om et nyt forsøg med besluttende budgetsamråd i Brande provsti. Det drejer sig om et fire-års forsøg, som man i medfør af kap. 9A har fået tilladelse til at iværksætte fra den 1/4. Et andet moment i Brande-aftalen er, at menighedsrådene i vid udstrækning har lov til at bruge lokale konsulenter i byggesager. KM brugte sin tale på LafM's årsmøde til at oplyse om mulighederne i kap 9A og henviste til Brande-aftalen (MrBl 9,34, jvf. hertil provst N. C. Lilleørs indlæg i MrBl 11,34f.; jvf. DKt 306).

Det, sagen drejer sig om, er, om provstiudvalgenes budgetkompetence skal overflyttes til budgetsamrådet. Provst Finn Riber Jensen mener, at man kan komme mange af de påståede gnidninger mellem provstiudvalg og menighedsråd til livs ved at »give menighedsrådet det *budgetansvar* og den *prioriteringsmulighed*, det ikke har i dag. Budgetsamrådet kan jo indgå i denne nyordning« (sagt på LafM's temadag 8/2, indlægget gengivet i et særligt tillæg til MrBl nr. 6, side 18, jvf. sognepræst Juul Værgø i MrBl 11,34). Provst N. C. Lilleør mener ikke, at det er uden problemer at indføre besluttende budgetsamråd. »Det springende punkt er, at man i hvert menighedsråd i et aftaleområde skal flytte intern kompetence, i hvert råd for sig, fra det samlede råd til to udvalgte medlemmer. I et menighedsråd er alle lige, men i Brande er to medlemmer mere lige end andre. Det er prisen for et inter-kommunalt beslutningsdygtigt budgetsamråd. Det er før set, at man således rokerer med kompetencen fra det ene sted til det andet. Men magten forbliver konstant« (MrBl 11,34f.).

Men den altagørende begivenhed for menighedsrådene i året løb var valget den 10. november, selv om mange råd var valgt længe før ved aftalevalg, eftersom der i sognet kun var indleveret én kandidatliste. Helt præcist var der kun afstemning i 346 sogne mod 395 ved valget i 1988. Herning provsti med IM's forhenværende formand, John Ørum Jørgensen, som provst fik også denne gang procentvis det højeste antal afstemningsvalg. »Et broget og vitalt kirkebillede er baggrunden for« dette, oplyser provsten (KD 9/10). KM Torben Rechendorff beklagede, »at antallet af afstemningsvalg er faldet så kraftigt.« Han gør opmærksom på, at menighedsrådene i løbet af de seneste år har fået en stadig større kompetence. Han er »bange for, at tendensen til færre afstemningsvalg er udtryk for en stadig mindre interesse for det folkekirkelige demokrati« (KD 3/10). Provst Svend Ebbe Jakobsen ligger på linje med ministeren, og han finder, at »det er aldeles usømmeligt, når menighedsråd vælges uden afstemning« (kolofon til kronik i JyPo 20/8). eller i hvert

fald usømmeligt, »når eksklusive kirkelige kredse ligefrem gør en – kristelig – dyd af at have aftalevalg« (kronik i KD 17/9). Heri er redaktør Helge Clausen helt uenig. »Det er derimod usømmeligt at vælge menighedsråd for afstemningens skyld, hvis de valgte eneste kendskab til kirken er, at de har set den udefra« (kronik i KD 9/9).

Pastor Henrik Stubbjær, der for er formand for Ungdommens Folkekirkelige Kontaktudvalg under Dansk Ungdoms Fællesråd, opfordrede til, at der blev opstillet rene ungdomslister til menighedsrådsvalget (KD 15/7). Repræsentanter for flere folkekirkelige organisationer fandt ikke, at det var en god ide. Derimod var de mere stemte for, at der blev opstillet unge på de bestående lister (således bl.a. formanden for KS, provst Finn Riber Jensen og formanden for IM, pastor K. Lindhardt Jensen til KD 16/7). Valget viste også, at det var de færreste steder, der blev opstillet rene ungdomslister. Mange steder i Jylland havde både KFUM & KFUK og FDF/FPF tidligere haft opstillet kandidater på lister sammen med IM, men dette samarbejde blev opgivet adskillige steder, og de nye rene ungdomslister fik ofte valgt nogle ind i rådene på IM's bekostning (KD 13. og 14/11).

I det hele taget var valget en katastrofe for IM, der mange steder afgav mandater til grundtvigske lister. Kan man tale om en egentlig sejr til nogle ved menighedsrådsvalget, må det blive til de grundtvigske. I mange af de 346 sogne, hvor der var afstemningsvalg, og hvor der var opstillet egentlige grundtvigske lister, fik disse ofte fremgang, mens IM kun blev noteret for fremgang ganske få steder. Det interessante var, at IM også havde tilbagegang på steder, hvor man hidtil har stået meget stærkt. I IM's højborg i Skjern fik den grundtvigske/socialdemokratiske liste flertallet (KD 12/11, jvf. 16/10). IM's formand mener, at IM's tilbagegang skyldes den større valgdeltagelse. For, som han siger, der er to grunde til det dårlige valgresultat: »dels at IM er i tilbagegang, dels at IM vil klare sig dårligt, når stemmeprocenten øges«. Han erkender, at IM's stilling til bl.a. kvindelige præster gennem længere tid uden tvivl har haft betydning for resultatet. Han er ked af, at IM's holdning til kvindelige præster og vielse af fraskilte altid bliver fremhævet. »Jeg føler mig ikke, og heller ikke IM føler sig kaldet til kamp imod kvindelige præster.« Han afviser, at denne udtalelse rummer en ny holdning til kvindelige præster (KD 13/11, jvf. Lars Holm i DKt 379). At netop IM's holdning til kvindelige præster, havde stor betydning ved valget, viser udfaldet af valget i Hedensted, hvor IM's lokale samfund med næb og klør satte sig imod udnævnelse af Ingelise Skole Christensen til sognepræst (jvf. 1992,295). Her mistede IM sine tre mandater i menighedsrådet (KD 12/11).

Flere steder – og ofte der, hvor stemmeprocenten var høj – var valget fremkaldt af uenighed om kirke- eller sognegårdsbyggeri. Overalt gik modstanderne imod kirkebyggeri frem. Det mest kendte tilfælde er Voldhøj, som er omtalt ovenfor. I Sulsted ved Aalborg, fik en protestliste mod at udskille Vestbjerg som selvstændigt kirkedistrikt 7 ud af 10 mandater (BeT 11/10, KD 12/11, jvf. 3/10). Der bliver heller ikke bygget kirke i Skrillinge ved Middelfart, som både menighedsrådet i Kavs-lunde og præster og biskop havde ønsket det, fordi modstanderne af kirkebyggeriet fik 10 af de 11 mulige mandater (BeT 11/10, KD 12/10). I Christians sogn i Sønderborg fik lister, der ikke kunne gå ind for et allerede vedtaget fuldt udarbejdet forslag om et sognegårdsbyggeri, flertal. Byggeriet var ikke blevet igangsat på grund af byrådet, der ved et lokalplanforslag ville gennemtvinge en anden placering. Nu blev der i hvert fald et flertal af valgte medlemmer, der er enig med byrådet (KD 12/11). Da der senere opstod uenighed med tre af kirkens fire præster om besættelse af udvalgsposter, ville flertallet af valgte medlemmer kræve, at præsters stemmeret i menighedsrådene afskaffes (KD 12/12). I Åbenrå fik en nydannet liste med udbrydere fra en af de gamle lister så mange mandater, at det er tvivlsomt om en allerede vedtaget sogneudskillelse med byggeri af en ny kirke i Høje Kolstrup kan gennemføres. Provst Erling Albinus, der er sognepræst i sognet, finder det tankevækkende, at en af udbryderne er lektor Aage Laursen, der er medlem af bestyrelsen for LafM (KD 13/11). Provst Albinus drog senere den konsekvens af striden om sogneudskillelsen og striden med Laursen, at han tog sin afsked, førend planlagt (KD 19/5-93). I Herlufsholm fik en grundtvigsk liste stor fremgang, fordi et medlem før valget havde rejst tvivl om, hvorvidt et kirkebyggeri til 25 mill. kr. var i befolkningens interesse (KD 13/11).

I Skt. Jakobs sogn i København fik listen, der er modstander af pastor Christensen (jvf. ovenfor) yderligere udbygget sit flertal til 13 ud af rådets 15 mandater. Stemmeprocenten faldt en smule til 18, men var stadig meget høj efter københavnske forhold (KD 12/11, BeT 11/11).

Ved dette valg viste den nyreligiøse bevægelse vel for første gang sit ansigt, idet et nyvalgt medlem i Brønderslev blev krævet ekskluderet af rådet, fordi hun i et interview Vendsyssel Tidende skulle have givet udtryk for, at hun troede på reinkarnation, men da kirkens sognepræst, Jens Fjendbo Jensen havde haft afklarende samtaler med hende, erklærede han, at han glæder sig til samarbejdet med hende (KD 27/11).

Katastrofevalg. »Menighedsrådsvalg blev en mat affære«, lød en overskrift i BeT (14/11). En kendsgerning er det, at stemmeprocenten på

landsbasis kun blev 16,87 mod 17,8 i 1988. Bortset fra 1988 skal man dog helt tilbage til 1965 for at finde en højere stemmeprocent end i år. Lands gennemsnittet dækker over store udsving fra det højeste 74,01 pct. på Sejerø i Roskilde til det laveste 5,03 pct. i Smørum i Helsingør stift. KM Rechendorffs kommentar til valget var, at inden næste valg må vi overveje, hvorledes vi kan skabe større åbenhed omkring valget og menighedsrådsarbejdet i det hele taget (BeT og KD 14/11). Men det var helt klart, at i sogne, hvor man havde mærkesager, havde man høje stemmeprocenter (BeT 12/11). KD's leder anfører, at ved hvert valg oplever man kritik af og beklagelser over, at afstemningsvalg ikke er obligatoriske. »Nogle finder, at aftalevalget er udtryk for en foragt for det folkekirkelige demokrati. Måske er der et andet og større problem. Nemlig at afstemningsvalget – selv om det officielt altid fremhæves som det ideelle – i store kredse i folkekirken nærmest opfattes som udtryk for strid og uro.« Endvidere mener bladet, at »vil man stimulere interessen for menighedsrådsvalg, er det nok vigtigere at give menighedsrådet en mere central placering og måske større økonomisk ansvar for kirkeskattens størrelse« (10/11).

På månedsdagen for valget havde KD en kronik af KM Rechendorff med overskriften: »Katastrofens følger«. Her gav han udtryk for, at det var en katastrofe for folkekirken, at så forsvindende få, »er optaget af folkekirkens ve og vel«. Han fastslår, at der »faktisk er en del mennesker i folkekirken, der finder, at dette er helt fint! Når der en tilfældig søndag kun sidder ca. to pct. af befolkningen i kirkerne, hvorfor skal man så forsøge at få mange flere til at deltage i menighedsrådsvalget? Kirken er nu engang noget særligt. Derfor bør det være de aktive, der har indflydelse på den. Demokratiet skal ikke drives for vidt! Siger de kloge!« Efter hans mening »er denne eksklusive holdning uforenelig med folkekirkebegrebet«. Derfor må der gøres noget. Han tror, at interessen kan skærpes ved bl.a. fire indgreb inden næste valg. 1. Menighedsrådsmøder skal ved lov gøres offentlige. 2. Ved lov skal menighedsrådene pålægges at holde et offentligt orienteringsmøde før hvert valg. 3. Præsterne skal ikke længere være fødte medlemmer af menighedsrådet, men skal fortsat kunne deltage i rådsmøder med tale- og forslagsret. 4. Kirkefunktionærer skal ikke længere kunne vælges til menighedsrådet i det sogn, hvor de er ansat. De ansatte skal måske kunne vælge en repræsentant, der kan deltage i rådets møder på lige fod med præsten.

Prf's formand, sognepræst Kjeld Holm, der ikke har drøftet sagen med sin hovedbestyrelse, mener ikke, at præsternes stemmeret i menighedsrådene er »en hellig ko« (KD 12/12). Tidligere på året var han dog

betydeligt mere skeptisk (KD 16/3). Sognepræst Susanne Fabritius de Tengnagel beklager, hvis det alene er Voldhøj-sagen, der får KM til at fare i blækhuset (KD 19/12). Der er dog ingen tvivl om, at det er Voldhøj-sagen, der ligger og rumsterer i KM's baghoved. For allerede tidligere på året rejste den socialdemokratiske kirkepolitiske ordfører, Tove Lindbo Larsen, sagen om præsternes stemmeret i menighedsrådet med baggrund i Voldhøj-sagen (KD 12. og 13/3). Selv om JyPo erkender, at KM har et akut problem med præsternes stemmeret i menighedsrådene i Voldhøj-sagen, bør præsternes stemmeret ikke fjernes førend fra og med næste valgperiode (leder 16/12, jvf. smst 14/12)

KD's leder (10/12) er lettet over, at KM afstår fra at lovfæste afstemningsvalg, men bladets begejstring for hans initiativer på dette område i øvrigt er beskeden. Provst Lars Holm mener, at folk har »brugt deres demokratiske ret til at blive hjemme. Lad os få lov til at beholde denne ret. Lad os få lov til at bibeholde aftalevalget som en rimelig og selvfølgelig mulighed« (DKt 374). KM's replik hertil er: »Mener (Lars Holm) virkelig, at folkekirkens styrelse er bedst tjent med, at vælgerne bliver hjemme? Mener han virkelig, at det er fint, at under 350 af 2000 menighedsråd overhovedet har afstemning?« (DKt 384f.). Holms duplik er, at valgets resultat har vist, at det er sagerne, de opdigtede eller reelle, der fik folk til stemmeurnene den 10. november. »Men det er ikke sager, det først og fremmest drejer sig om i menighedsrådsarbejdet. Det er sagen. At medvirke til gode forhold og betingelser for det, der er det vigtige, når der tales om kirken, og den sag er ikke blot en blandt andre.« Han mener, at afstemningsvalg let kan føre til polarisering, som ikke er nogen gevinst i menighedsrådsarbejdet. Han mener, at der er andre måder at sammensætte et menighedsråd på end ved afstemning. »Der er faktisk samtalen med respekt for andres holdninger, For alternativet til valget er jo ikke, som det ofte fremstilles, den lille sammenspiste klikes lukkede rævekagebagning« (DKt 379).

MV's redaktør, Birger Reuss Schmidt mener også, at KM tager fejl. For »han anser folkekirken for at være et rent folkeligt foretagende. Derfor afhænger kirkens ve og vel tilsyneladende helt af, om det lykkes at engagere folk«. Han fortsætter: »For ministeren er folket åbenbart det helt primære og kirken det sekundære« (MV nr. 24). Biskop Thor-kild Græsholt kan godt klare sig med aftalevalg i de små landsogne. Han fremsætter »frimodigt den påstand, at hvis folketinget eller kommunalbestyrelserne skulle vælges i enheder af størrelse som landets fleste sogne, ville de også blive valgt ved aftalevalg« (KD 15/12). Universitetslektor Hans Raun Iversen tror ikke på, at KM's forslag »vil fremme interessen for folkekirken og dermed (forhøje) stemmeprocenten til

menighedsrådsvalgene i nævneværdig grad. Og gennemført i umodificeret skikkelse vil de skabe flere problemer, end de vil løse» (KD 16/12). Provst N. C. Lilleør anfører, at den demokratiske ide ikke skal drives for vidt i folkekirken. Han mener, at KM med sine udtalelser giver udtryk for en forvansket udgave af den demokratiske ide, hvor alt skal være kontrollérbart. »Så mange stemte, så stor en procentdel af vælgerne, således bliver man repræsentativ. De menighedsrådsmedlemmer, som sidder på et aftalemandat, ødelægger den rene idé, for slet ikke at nævne præstens fødte mandat.« Han må tage afstand fra »den nye demokratiske stil, der ikke tåler forskellighed fra sogn til sogn, den kræver ensretning. Det skal køre efter en snor, hvad enten der er 80 mennesker i sognet, 800 mennesker eller 8000. Skønsomhedens gode danske princip suspenderes totalt« (KD 18/12).

Den nye bibel

Efter mere end 12 års oversættelsesarbejde og megen offentlig debat (jvf. 1991,213f.) kunne Dronningen autorisere den nye oversættelse den 19. februar. Udgivelsesdagen blev planlagt til søndag den 8. november (KD 21/2). Denne søndag blev den nye bibels udgivelse markeret ved en festgudstjeneste i Københavns Domkirke (KD 9/11). Ligeledes blev udgivelsen fejret ved en festforestilling i Det kongelige Teater (KD 7/11). Med en intensiv annoncekampagne fik Bibelselskabet en salgssucces, som langt oversteg deres forventninger. Inden jul var standardudgaven udkommet i 3 oplag.

Forinden, det var nået så vidt, havde biskopperne haft den nye oversættelse til udtalelse. Det var ikke alle, der uden ændringer kunne anbefale den autoriseret. Den færøske biskop, Hans J. Joensen, ville ikke udtale sig om spørgsmålet, da den færøske kirke har sin egen bibel på færøsk. Biskop Johannes Johansen havde ikke i den korte tid, der var til rådighed, set sig »i stand til at gennemlæse endsige granske den ganske bibel, hvorfor jeg ikke hverken kan anbefale eller fraråde autorisation.« Derimod kunne biskop Herluf Eriksen ikke anbefale en autorisation uden ændringer af syv steder, hvor han kommer med kontante ændringsforslag. Hans kritik er så alvorlig, at han betegner den som »uopgivelig«. Han skriver: »Det er et dårligt forslag at ændre «kalk» til «bæger», jvf. alterkalk, men også fordi ordet «kalk» er et ufravigeligt ord i nadverliturgien. Ordet «bæger» er i øvrigt på vej ud af dagligsproget i den anførte betydning«. Ligeledes er ordet »vorde« i Fadervor for ham uopgiveligt. De øvrige biskopper kunne med forskellige begrundelser anbefale oversættelsen til autorisation (KD 15/2).

I april udsendte forlaget Scandinavia en bibel på hverdagsdansk. Forlaget stod i 1985 bag udgivelsen af »Ny Testamente« på hverdagsdansk (jvf. 1988, 196ff.), og salget af den er gået vældigt godt, udtaler forlagslederen, Jørgen Vium Olesen (KD 1/2). I en leder i IMT, skriver IM's daværende generalsekretær, Poul Langagergaard, »at vi må sige, at arbejdet med at oversætte Bibelen er lykkedes... Nu gælder det for alle, at vi forbereder os på at modtage den nye bibel, få den brugt, læst og studeret, så vor kirke kan opleve en ny bibel-vækkelse og bibel-glæde.« Han anfører, »at vi skylder også Bibelselskabet en stor tak for en meget stor imødekommenhed og åbenhed for saglige argumenter«. Men han mener, at det kaster en skygge ind over Bibelselskabets fornemme arbejde, at det frikirkelige forlag Scandinavia netop nu lancerer deres frit oversatte bibel. Efter hans opfattelse er det smart og gennemført forretningstaktik, at de sætter deres bog til salg nogle få måneder før den nye autoriserede bibel. Denne beskyldning afviser forlagslederen, idet han anfører, at disse to bøger supplerer hinanden godt (jvf. KD 18/3).

Udgivelsen af den samlede nyoversatte bibel, var den første samlede udgivelse i mere en 250 år. KD's leder skriver, at »Danmarks kirker – ikke kun folkekirken, men også frikirkerne – fester i morgen. Og det har de grund til« (7/11). MV's redaktør, Birger Reuss Schmidt anfører i en leder i MV, at for dem, som har været kritiske undervejs, »viser det sig dog lykkeligvis, at forventningens glæde ikke er den største. 92-oversættelsen viser sig nemlig at være langt bedre, end man kunne forvente ud fra prøveoversættelsen. Vi har fået en bibel, som vi i det store og hele kan være glade for« (nr. 21).

Ny alterbog

22 år efter, at KM nedsatte en liturgikommission, blev »Den danske Alterbog« autoriseret den 12. juni. Den udkom den 17. november og kan tages i brug til advent (KD 17/6). Selv om diskussionen har været intens de senere år (jvf. de tidligere oversigter), blev slutspurten mere end dramatisk.

Inden biskopperne havde udarbejdet deres indstilling til KM om den nye alterbog, opfordrede domprovst Immanuel Felter dem til ikke i for høj grad at lade den nye bibeloversættelse slå igennem i kirkens gudstjeneste. Hans argument er, »at vi skal opgive den urimelige skik at lade en tilfældig oversættelse bestemme over kirkens liturgiske sprog«. For efter hans opfattelse »har kirkens liturgiske sprog prioritet frem for enhver oversættelse« (KD 4/3, jvf. provst Morten Øllgaard replik i KD 26/3).

På et to-dages møde udarbejdede biskopperne deres endelige indstilling til KM om en ny alterbog, der vil blive præget af den nye bibeloversættelse, og der er fuld enighed om selve gudstjenestens struktur, oplyser biskop Olav C. Lindegaard. Dog kunne man ikke blive enige om ordlyden af tre centrale steder i liturgien, nemlig Fadervor, nadverens indstiftelsesord og den aronitiske velsignelse. Nogle ville holde sig til traditionen, andre til ordlyden i den nye bibel, og nogle til en mellemøsning, hvor der skulle være frit valg (KD 3/4). Da det blev offentliggjort, hvem der kunne anbefale hvad, blev det tydeligt, at uenigheden gik af tværs af de traditionelle teologiske skel. Bisperne Ole Bertelsen, Thorkild Græsholt, Søren Lodberg Hvas og Olav C. Lindegaard mente, at der for den kirkelige friheds skyld må autoriseres to udformninger. Medens biskopperne Herluf Eriksen, Niels Holm, Hans Jacob Joensen (Færøerne), Johannes Johansen og Vincent Lind mente, at det vil være ødelæggende for dansk tradition både i kirke og hjem med en officiel liturgi, der indeholder to former for Fadervor. Biskop Bertil Wiberg kunne kun anbefale, at der autoriseredes ritualer med ordlyden efter den nye bibel. Han finder, at det vil være pædagogisk uheldigt, med to ligeværdige versioner. Biskop Georg S. Geil er af samme opfattelse som Wiberg, men han oplyste, at han på bispemødet foreslog, at begge tekstformer blev opstillet i to spalter ved siden af hinanden. Han foreslog det ud fra en forventning om, at der ville kunne opnås tilnærmelsesvis enighed om dette. Desuden ønsker han markeret i ritualerne, at overalt, hvor der i liturgien anvendes en bibelsk tekst, kan præsten frit anvende en tidligere autoriseret formulering af ordene. På grund af denne uenighed foreslog alle biskopperne på nær Bertelsen, Geil og Wiberg, at forslaget – især højmesseordningen skulle udsendes til en kortvarig høring hos LafM, pastoralseminariernes rektorer og Præstehøjskolens rektor samt præsternes, organisternes og kordegnenes forhandlingsberettigede organisationer (KD 29/4). Biskop Eriksen uddybede i KD, hvorfor han kunne tilslutte sig den ovennævnte høring (KD 12/5). KM vil ikke afvise, at en høring kan komme på tale, men han gør opmærksom på, at der ikke i bispernes indstilling, sådan som den samlet kommer til udtryk fra biskop Lindegaard, er nogen indstilling om en høring. Det er kun nævnt, at et flertal af biskopper peger på en høring som en mulighed. Men han finder det utænkeligt, at der skal finde en høring sted blandt enkeltpersoner og organisationer. Formanden for LafM, Flemming Kramp gør opmærksom, at et flertal i bestyrelsen for LafM er enige, i at brugerne bliver hørt i spørgsmålet, og bestyrelsen er betænkelig ved, at »landets biskopper overlader det til KM at afgøre teologiske spørgsmål (KD 14/5).

KM undrede sig over, at bisperne kommer til ham – den politisk valgte minister – med noget, som de selv betegner som kirkens indre anliggender, og siger: »Det kan vi ikke klare. Derfor må du skære igen-nem«. Han vil overveje situationen, indtil han senere på måneden har et samråd med biskopperne om spørgsmålet, måske vil han fremkomme med et kompromisforslag (KD og JyPo 30/4).

Fra KFUM & K's lands- og delegeretmøde kom der en udtalelse til KM og biskopperne om »at gøre alt for, at vi i praksis opnår én formulering af menighedens fælles bøn: Fadervor« (KD 18/5).

Under samrådet med biskopperne lod KM dem forstå, at hvis de ikke bliver enige, eller i det mindste at et forslag har et stort flertal bag sig, vil forslaget ikke blive indstillet til autorisation. Han vil ikke tage stilling til en tvist af teologisk art, fastslår han (KD og BeT 19/5). Efter mødet med KM, nåede biskopperne frem til et kompromis. Deres talsmand, biskop Lindegaard, oplyser, at det forslag som KM fremsatte ved samrådet har været en vejviser, men det er dog ikke fulgt helt, idet 1948-oversættelsen af Fadervor ikke er med, hvilket dog ikke betyder, at den ikke må bruges. Man fastholder den danske tradition med, at alle tidligere autoriserede former må anvendes, såfremt det ønskes (KD og BeT 20/5, jvf Bibelselskabets generalsekretær, N. J. Cappelørn, i samtale med KD 4/5). Bag enigheden lå dog en mindre uenighed om, hvorledes valgfriheden skulle markeres i selve teksten. Ni af biskopperne står bag den indstilling, at den gamle formulering står fortløbende i selve teksten, men den nye bibeloversættelses tekst er henvist til en slags note nederst på siden med formuleringen: »I stedet kan anvendes...«, dog med samme typografi som den øvrige tekst. Bertelsen og Wiberg havde ønsket, at den nye formulering blev sidestillet i selve teksten med et «eller» (KD 21/5).

Sognepræst Erik Sloth er lettet over, at den nye alterbog kun kan tages i brug der, hvor der er enighed om det mellem præst og menighedsråd. Ligeledes er han glad for, at biskopperne i forordet til alterbogen »oplæg til gudstjenesteordning, juni 1991« (også med i den endelige version »Den danske Alterbog« s. 8) udtrykkeligt anfører, at »ifølge dansk tradition forbliver tidligere autoriserede ritualer og alterbøger gyldige« (Tidehverv 169f.)

»Kirkens mund og mæle«

Den 9/10 udkom en bog med titlen »Kirkens mund og mæle« skrevet af sognepræsterne Margrete Auken og Kaj Bollmann, rektor Else Marie Bukdahl, universitetslektor Erik A. Nielsen og direktør Laue Traberg

Smidt. Længe før dens udgivelse havde den fået megen omtale og de fleste af dens hovedsynspunkter havde forfatterne ladet tilflyde offentligheden længe før udgivelsen, så det var tæt på, at selve udgivelsen blev et antiklimaks. Dens mål var at skaffe folkekirken en synode, idet den fremlagde et fuldt udarbejdet udkast til en sådan – efter det norske forbillede (156ff.). Bogen lagde op til en gennemgribende diskussion af folkekirkeordningen, men i det store og hele udeblev debatten om selve bogens anliggende, idet det mere blev en debat mellem anmelderne og forfatterne om anmeldelserne.

Ligeledes udsendte sognepræst Johannes H. Christensen et lille skrift med titlen »De vilde anders trop«, som præsenteredes som en pamflet. Som litterær genre kan en pamflet være et smædeskrift, men det kan også være et politisk flyveskrift. Den er nok mest det sidste, idet den handler om magten i folkekirken. I en anmeldelse af den skriver universitetslektor Jørgen Stenbæk, at de fleste kirkepolitiske spørgsmål, som han tager op, har fundet deres løsning i de senere år, derfor hviler der et post festum over bogen (DKt 229ff.). KM's departementchef Preben Espersen finder bogen »ret primitiv og læsning af den nærmest tidsspilde« (KD 17/6, jvf. pastor Christensens replik i KD 1/7, Espersens duplik i KD 3/7).

Det må også nævnes, at sognepræst Georg Klinting udgav et arbejde: »Den tavse folkekirke« på diskette, da han ikke kunne få et forlag til at udgive den, hvad Kaj Bollmann finder beklageligt, da han mener, at manuskriptet fortjener at blive læst og diskuteret (PrfBl 1993,70ff.).

På KS's repræsentantskabsmøde sagde formanden, provst Finn Riber Jensen – med henvisning til »Kirkens mund og mæle« – »at det stadig mere højrøstede krav om kirkens synliggørelse i sin konsekvens munder ud i et krav om en kirkelig synode eller en anden form for kirkelig forfatning«. Han ser bl.a. to grunde til dette krav: »At det kan være en reaktion over for det forhold, at statsapparatet gør sig stadig mere synlig i den folkekirkelige ordning«; at det »kan være en følelse af, at det ikke længere er betryggende, at folketinget er kirkens øverste ledelse« (DKt 291, jvf. KD 26/9).

»Kirkens mund og mæle« har indledningsvis et fælles manifest på 45 punkter, derefter har hver af forfatterne et eller flere selvstændige indlæg, desuden bidrager universitetslektorerne Jørgen I. Jensen og Hans Raun Iversen med hver en artikel, som ikke oprindeligt var beregnet til denne bog. De fem forfattere havde igennem flere år arbejdet med emnet i en studiekreds, og med resultatet af deres studiekredsarbejde i bogform vil de gerne lægge op til debat om folkekirkens styrelse og dens muligheder for at være med til at præge samfundsdebatten (forordet).

Allerede næsten 2 måneder før bogens udgivelse, præsenterede Erik A. Nielsen KD's læsere for hovedindholdet i bogen. »Den danske kirke er ekstremt uformuleret i forhold til andre landes kirker. Hvis nogen overhovedet siger noget – som f.eks. (biskop) Henrik Christiansen flere gange har prøvet, så drøfter man ikke, hvad han har sagt, men hvorvidt han har lov til at udtale sig«. »Det er et anliggende for os, hvordan vi får kirken til mere at melde sig i samfundsdebatten, så vi ikke overlader til ondartede (!) (han mener vel ondsindede?) journalister at karrikere, hvad kirken står for«. »Det gælder om at få gjort menighedsrådet til et mere funktionelt lokalorgan, som ikke bare drøfter sognekirkens økonomi«. Forfatterens mål med bogen er at gøre det muligt at diskutere alverdens problemer i Guds navn, og de mener, at de i bogen fremlægger »en række moderne problemstillinger, som kirken *behøver* (fremhævet af forf.) at forholde sig til. »Evangeliet handler om denne verden. Vi vil det modsatte af det, som Johannes H. Christensen vil med sin bog«, siger Erik A. Nielsen (KD 21/8). Provst N. C. Lilleør kommentar til dette er, at Erik A. Nielsens udsagn ikke er overraskende, for han læser »lidt op af partiprogrammet for Socialistisk Folkeparti. Først når kirken får lært at snakke på den måde »om giftigt affald og genteknologi« er kirken at regne for ansvarlig« (KD 31/8).

Endnu inden bogen udkom sagde formanden for Kirkeligt Forbund, sognepræst Vagn Laursen, at det lyder spændende med en bog, der lægger op til en debat om folkekirkens fremtid og styrelse (KD 11/9). Kirkefondet hilser bogen velkommen, selv om man dog har »et noget andet syn på, hvor der skal begyndes, og derfor også på, hvordan de ønskede samråd bør etableres«, siges det i et oplæg til drøftelse i Kirkefondets repræsentantskab (KD 14/11, Nyt fra Kirkefondet nr. 1, 1993).

Ved bogens præsentation i Trinitatis kirkes sognehus sagde biskop Wiberg, at han måtte tage grundlæggende afstand fra en instans, som er overordnet den enkeltes bundethed til Guds ord i sin samvittighed. Endvidere sagde han: »Tidligere forsøg på at indføre en kirkeforfatning har sigtet på at afklare forholdet mellem stat og kirke, men dette forsøg fokuserer på det, som kirken skal stå for« (jvf. hertil Stenbæks indlæg i PrfBl 989ff.). Ved samme lejlighed gav folketingsmand Svend Auken udtryk for, at han fandt, at spørgsmålet, som bogen stiller, er berettiget; men han er i tvivl om svaret. Svaret bogen giver, kunne stik imod hensigten føre til en yderligere marginalisering af kirkens betydning. Nielsen svarede, at det afgørende var ikke, om resultatet blev en synodal ordning, bare der kom debat på et kvalificeret niveau (KD 10/10).

I sin anmeldelse siger domprovst Rudolph Arendt, at det indledende manifest »er jævnt kedeligt«. »Bare det at læse om alt det, kirken skal

tage sig af, kan gøre en helt træt.« Han gør opmærksom på, at »det særlige ved kirken er, at den netop er kirke og ikke et parlament eller en interesseorganisation. Derfor er «kirkens røst» også af en helt særlig art.« Bollmann har bl.a. skrevet i sit afsnit: »Om så en synode eller alle landets biskopper udtalte sig for en bestemt holdning i moralspørgsmål, ville det ikke få betydning, med mindre de havde troværdige argumenter på deres side.« Hertil anfører Arendt: »Så snart der er tale om sådanne udtalelser, der får deres vægt derved, at de afgives af kompetente personer og med troværdige og fornuftige argumenter, er det ikke kirkens røst, men netop disse kompetente personers udtalelser. Det betyder ikke, at så kan den ene mening være lige så god som den anden. Men man kan kun forplumre sagen ved at kalde det kirkens mund og mæle« (KD 9/10, jvf. hertil professor dr. theol. Leif Grane i DKt 364). Efter Prf's formand, Kjeld Holms opfattelse er manifesteret »kedsommeligt«. Med henvisning til side 12 skriver han: »Her fremtræder ordene som en udokumenteret påstand og en ren retorisk figur. Argumenterne kommer nok sidenhen, siger man. Det gør de ikke« (PrfBl 863ff.).

Professor dr. theol. Jens Glebe-Møller skriver i sin anmeldelse, at »anliggendet er ægte nok – og ingen kan være i tvivl om forfatternes engagement. Det er også et spændende manifest, de har skrevet, med tramp på mange kirkelige ligtorne. Langt ad vejen er (han) enig med forfatterne« Om Margrete Aukens bidrag, der fylder ca. en fjerdedel af bogen skriver han, at det »er ærlig talt en værre omgang postulat, halve sandheder og kirkehistoriske klicheer« (BeT 9/10).

Sognepræst Johannes Værgе skriver, at »et forslag som dette måtte komme. Der er væsentlige ledelsesproblemer i folkekirken under de nuværende forhold«. Men det forekommer ham, »at forslagsstillerne – for at føre deres forslag tilstrækkelig indlysende frem – taler for dårligt om de impulser, som under de nuværende forhold udgår fra folkekirken til samfundsdebatten« (WA 16/10).

Ved det udvidede landemøde i Københavns stift sagde biskop Erik Norman Svendsen, »at det er flot at rejse den gamle debat om kirkens røst i en nutidig sammenhæng. Ikke mindst fordi den danske folkekirke så åbenlyst mangler organer til at drøfte sine anliggender på tværs af sognegrænser og på tværs af teologiske og kirkepolitiske grupperinger... Men når det er sagt, skal det også siges, at bogens forslag efter min mening går langt ud over det acceptable i en dansk folkekirkelig sammenhæng, som, hvis de førtes ud i livet, ganske enkelt ville ophæve den fælles folkekirke... Forfatterne til debatbogen tænker, så vidt jeg kan bedømme, for ringe om den nuværende kirkeordning og tilsvarende for godt om en synodal ordning« (Årbog for Københavns stift 115f.).

KD foretog et vue ud over dagbladsanmeldelserne og konstaterede, at bogen »har fået en blandet, ret negativ modtagelse«: I JyPo (9/10) skriver rektor for Pastorseminariet i København Mogens Lindhardt, at »flot ser det ud. Og hvis man nyder at følge en ides selvmord for åbent tæppe, så er bogen pengene værd. Ellers er den næsten pinlig« (jvf. forfatterens kraftige indsigelse i JyPo 16/10). I Ekstra Bladet skriver afdøde Jørgen Thorgaard, at han gerne vil rose og anbefale bogen, selv om han ikke er enig i dens tendens at ville vende op og ned på folkekirken. »Det er en skam, at folk, der arbejder for «nuancerede» kristne holdninger tager afsæt i deres private SF-forsnævninger. Nogle meninger er mere kristlige end andre – ja, det skal jeg lige love for!« Endvidere skriver han: »Læs den og bliv rasende eller opstemt. Men læs samtidig fra den stik modsatte side. Johannes H. Christensens lige så veloplagte flammekaster om de vilde ånder.« I Information skriver Nils Gunder Hansen: »Det fælles manifest indeholder kort sagt adskillige ubegrundede og utålelige elementer, og det er forstemmende, at det i indhold og sproglig form ligger klart under niveau for de individuelle indlæg« (KD 10/10).

Sognepræst lic. theol. Bent Christensen skriver om bogen: »Den indeholdt som forventet både godt og og dårligt. Og det gode var lige godt som forventet, det dårlige lige så dårligt – eller måske dog lidt værre! Men hvor er det ærgerligt, at forfatterne ikke har kunnet nære sig. Hvorfor i alverden har de ikke holdt sig til det ene fornødne, nemlig forberedelsen af, at den evangelisk-lutherske menighed i Danmark langt om længe bliver herre i eget hus!« (KD 14/10, jvf. samme i DKt 327). Om forfatternes forslag om en »blød« synode, der ikke får tillagt nogen myndighed til at træffe bindende afgørelser af nogen art, skriver Stenbæk: »Fra kirkehistorien kender jeg ingen eksempler på en synode, der ikke har kunnet træffe beslutninger, men kun udsende tilkendegivelser, resolutioner, manifeste uden forpligtende karakter. I virkeligheden finder jeg nok en sådan synode meningsløs« (PrfBl 989ff., især 993, jvf. Margrete Auken og Kaj Bollmanns replik i PrfBl 1993, 144ff.).

Sognepræst Claus Oldenburg rammer nok plet, da han skriver, at bogen burde kunne skabe den debat, som den efterlyser og lægger op til. »Men foreløbig har bogen ikke skabt meget andet end klakørernes larmen og modstandernes råben. Hvorfor? Fordi dens anliggende er båret af en så stærk idealisme på kirkens og verdens vegne, at den kommer til at blokere for enhver samtale« (BeT 30/10). Seminarielæktor Verner Bruhn anfører, at »det siges, at (bogen) er et debatoplæg, og det er vel i princippet enhver bog. Men i så fald burde den afspejle åbenhed og ikke lukke sig bag en anstrengt højtidelighed«. »Forfatterne skal ikke ha-

ve kritik for at ville være med i debatten, men de indbyder ikke til det med deres bedrevidende facon« (DKt 323). Kjeld Holms generelle kritik af bogen er, »at den er eksklusiv. Jeg deler i vid udstrækning dens anliggende. Margrete Aukens opgør med værdirelativismen er præcis og velgørende, omend også lidt naiv, for det er jo en sandhed med modifikationer, at et fælles menneskeligt værdigrundlag stort set er intakt« (PrfBl 863ff.).

Erik A. Nielsen kritiserer KD for ikke at have taget positivt imod bogen og for ikke at befordre en debat om bogen. Ved at lade Arendt anmelde bogen, har redaktionen stensikker satset på, »at man ville få en afvisning, venligt og kompetent formuleret, men med helt forudsigelig udgang« (KD 11/11, jvf. chefredaktør Gunner Rytgaards replik smst. 21/11). Det må i denne forbindelse nævnes, at Bollmann positivt fremhæver netop Arendts anmeldelse (kronik i KD 22/10). Arendt viser, »at han både har læst og forstået vores bog« (samtlige forfattere i JyPo 16/10). I en kronik med titlen: »Den forstenede statskirke«, skriver Margrete Aukén, at bogens kritikere ikke har forstået forfatternes anliggende (Pol 2/12). Hertil anfører KM Rechendorff, at »det var lykkedes at skrue forventningerne højt op. Men jubelskriget udeblev! Anmeldelserne var blandede og overvejende negative«. Han kan slet ikke acceptere, at han ikke har forstået sagen. Tværtimod. Han mener, at de initiativer, han har taget i sin ministertid, ligger umiddelbart i forlængelse af den danske folkekirkeordning. »hvorimod den synodeide, som forfatterne står for, er udansk, uevangelisk og uluthersk«! (Pol 13/12). »Alt sammen er det meget rodet, meget naivt og meget præget af forfatternes åndelige ståsted. I grunden er der kun et at gøre: at forbigå det i stor tavshed«, skriver sognepræst Ole Rydal (Tidehverv 219f.). Birger Reuss Schmidt frygter, »at en kirkelig synode vil blive en platform, hvorfra det kirkelige flertal i endnu højere grad end nu kan majorisere mindretallet«. »Der er dog et positivt anliggende i debatbogen... For det er jo rigtigt, at folkekirken er tavs... Det er imidlertid helt ude af proportioner at betegne det som et hovedproblem for folkekirken, at den ikke har mund og mæle i den forstand, at den er tavs i samfundsdebatten. Problemet... er, at den i al for høj grad har mistet mund og mæle, når det drejer som at forkynde evangeliet i overensstemmelse med Bibels tale« (MV nr. 20). Lars Holm er enig med forfatterne i mange ting i deres analyse af kirkens situation, »men enigheden ophører unægteligt, når de når til løsningen: «at der skal institutionaliseres en kirkens røst» (DKt 303, jvf. KD 12/10).